

LJILJANA BANJANIN

Dipartimento di Lingue e letterature straniere e culture moderne, Torino, Włochy
ljiljana.banjanin@unitv.it

Italija kao san i mòra: jedan primer iz srpske književnosti

Ime Koste Trifkovića (1843–1875) klasika srpske drame vezuje se uvek i neodvojivo je od imena druge dvojice srpskih komediografa, Jovana Popovića Sterije i Branislava Nušića. Javio se svojim dramskim tekstovima početkom 70-tih godina XIX veka u vreme velike potrebe za stvaranjem i razvijanjem nacionalnog repertoara budući da su postojala stalna narodna pozorišta u Beogradu i u Novom Sadu, ali su njihovim scenama vladala dela preuzeta iz drugih dramaturgija, u prevodu ili u posrbama. Stoga je Trifkovićevo pojavu na sceni bila pravo osveženje, tim pre što se on javljao kao autor kratkih dramskih tekstova (vodvilja, veselih igara) ali i kao pisac tekstova objavljenih u listu „Pozorište“ a zatim i u sveskama „Zbornika pozorišnih dela“. Visoko su ga cenili i vrednovali njegovi savremenici, pesnici Laza Kostić i Vojislav Ilić. Po Kostiću, Trifkovićeve šaljive igre su lake i umiljate, dok po Iliću njegovoj pojavi ništa nije prethodilo. Dvadeseti vek donosi drugačije vrednovanje mnogih dela prethodnih epoha, tako je i ime K. Trifkovića potisnuto i uz njega se najčešće stavlja epitet minornog pisca. To je sud koji zastupa Pavle Popović u studiji *Srpska drama u XIX veku* (1902), a gotovo sasvim ga kanonizuje Jovan Skerlić svojom *Istorijom srpske književnosti* (1914). Docnije su kritičari i istoričari te sudove nekritički preuzimali, te su se zadržali do naših dana. Ovim referatom nećemo ulaziti u prevrednovanje tih sudova mada ćemo se dotaći i toga; prevashodno želimo da predstavimo one podatke iz Trifkovićeve biografije koji jasno pokazuju veze ovog komediografa sa Italijom, a koje su ostavile traga na njegovo stvaralaštvo, pri čemu mislimo pre svega na njegovu prozu, na putopisni tekst *Put Trsta* i pripovetku *Mljetačke tamnice* koje ćemo analizirati u drugom delu referata. Te veze, hronološki praćene, pokazuju i evoluciju okvirne teme iz naslova: od mladalačkog sna koji Trifković realizuje pa do noćne mòre koja ne samo da simbolično predstavlja zaokruženje njegovog stvaralaštva, nego obeležava i završetak njegovog života.

Kosta Trifković se rodio i odrastao u Novom Sadu u vreme koje karakteriše napuštanje revolucionarnih ideala '48, kada posle romantičarskog heroizma nastupa silazni period koji Miodrag Popović naziva „deheroizacijom“¹. Ovaj proces u obe svoje forme ima u srpskoj književnosti dominantne estetičke osobine: heroizacija u prvi plan ističe patetiku a deheroizacija laganu ironiju još uvek romantičarskog porekla. U kulturnoj atmosferi Novog Sada obe ove tendencije osećaju se i utiču na delikatnu prirodu mladog Trifkovića, dobrog matematičara, muzičara i duhovitu prirodu koga u mladosti umesto političkih diskursa više privlači lektira na temu mora i mornarskog života, kao jedan od tipičnih simbola romantizma. Učenik u Pešti, pod uticajem tada vrlo popularnih romana švedske spisateljice Emilije Flige-Karlen (Emilia Flygare-Carlén, 1807–1892) prevedenih na nemački (*Der Einsiedler auf der Johannisklippe*, 1846) u kojima su na tipično romantičarski način opisane avanture tematizovane oko mora i mornarskog života, Trifković se zanosi idejom da se otisne put mora. Po završetku školske 1860/61. beleži u svoj dnevnik „neiskazanu“ radosti što se ta njegova želja iz „sanjarije“ pretvara u stvarnost, jer mu je otac dopustio da ode u Rijeku da tamo pohađa nautičku školu. 19. avgusta 1861. parobrodom je ovaj neobični putnik krenuo iz Novog Sada put Pešte a sutradan železnicom i dilažansom do svoje destinacije:

[...] Ni na šta nisam pazio, jer mi je oko samo more tražilo. I našlo ga je brzo, gde se vazda pružilo, prteći mirno teret silnih brodova na plećima svojim. Lepo li ga je tako videti, ta srce zaigra čoveku u grudima — tek samo da nije tako neverno!²

U Rijeci je Trifković proveo godinu dana, završivši za to vreme vrlo uspešno čak dve godine nautičkog tečaja, a zatim je otišao u Trst i tu se ukrcao na brod „Jozić“ koji je putovao na liniji Trst–Krf–Carigrad–Odesa. Ovo iskustvo — iako negativno — doprinelo je njegovom sazrevanju: običnoj, monotonij egzistenciji pretpostavio je vrhunski ideal svih romantičara, život na moru i slobodu. Istovremeno ovo iskustvo je i primer rastrežnjavanja: realizovan san ne odgovara maštanjima i u Carigradu mornar napušta posadu i mrgodnog, na psovku u grdnju spremnog kapetana i vraća se kući. Oslobođen vojničke obaveze ali nemirna i radoznala duha, hteo je svakako da završi školovanje i pošto je pored grčkog i latinskog, nemačkog, mađarskog i francuskog, italijanski jezik znao izuzetno dobro, upisao se početkom školske 1863/64. u sedmi razred riječke gimnazije, gde će za godinu dana savladati oba zaostala razreda, sedmi i osmi, i na izmaku leta 1864. položiti ispit zrelosti.

Čitav ovaj period, nazovimo ga uslovno italijanski, bio je od velikog značaja za formiranje budućeg komediografa: upravo tu zadojen je ljubavlju prema italijanskom jeziku, prema klasicima italijanske književnosti — kao što su Ariosto

¹ M. Popović, *Istorija srpske književnosti. Romantizam*, knjiga druga, Beograd 1985, str. 344.

² M. Savić, *Kosta Trifković*, „Bratstvo“ XX, Beograd 1926 (33. knjiga Društva Sv. Save), str. 111. Isti tekst citira i V. Milinčević, *Neobjavljeni putopisi Koste Trifkovića*, „Zbornik Matice srpske za književnost i jezik“, knj. 12, sv. 1, 1964, str. 154–164, pos. str. 163.

i Taso, — koje je čitao u originalu i prema italijanskom pozorištu čije je predstave redovno pratio. U dnevniku iz ovog perioda nalaze se tragovi o proznim pokušajima i skice koje ukazuju da se Trifković pored zanimanja za pozorište rano zainteresovao i za prozno stvaralaštvo. Iz tog vremena su i njegovi putopisni tekstovi *Put Trsta* i *Moje putovanje iz Carigrada u Novi Sad*. Napisani tokom 1863–1864. godine, spadaju u plodni riječki period u kome su nastale i prve komedije i stihovi.³ Ovo je bio i period sazrevanja, tako da se Trifković vraća u Novi Sad, rešen da postane pravnik. Studira u Debrečinu, Požunu i Košicama, godinu 1867. provodi na praksi u peštanskom Gradskom sudu a već 1869. postaje beležnik u obnovljenom novosadskom magistratu, uskoro i advokat. Sa evropskih lutanja vratio se u Novi Sad obogaćen izuzetnim obrazovanjem, ljubavlju prema sceni kojoj će se sasvim posvetiti, predstavljajući na njoj ono što je video na evropskim pozornicama: Molijera, Goldonija, Sardua koje je dobro upoznao, ali i novosadsku malogradjansku sredinu svog doba, galeriju lekara, advokata, učitelja, pisara, sluga, zaljubljenih devojaka i njihovih ambicioznih majki.

U Italiju će se Trifković vratiti deceniju kasnije, ovoga puta tražeći leka svojoj bolesti, posle bezuspešnih kura u Fruškoj Gori (u Irigu i u Rumi) i u austrijskim Alpima. Sanjao je da zimu provede pod blagim napuljskim podnebljem, čeznući za zdravljem, suncem i jugom, slično Njegošu koji je takođe u Napulju proveo poslednje mesece svoga života ili Branku Radičeviću koji je o tome samo sanjao. Na put kreće sa ženom Jelisavetom Trifković 17. oktobra 1874, i preko Beča, Graca, Ljubljane, Trsta stiže u Veneciju. Tu su Trifkovići proveli tri dana da bi razgledali znamenitosti i odmorili se od putovanja. Razgledali su Duždevu palatu, Markov trg, videli čuvene venecijanske golubove i mostove, slušali pesmu gondolijera ali od svega toga na obolelog pisca najjači utisak ostavile su mletačke tamnice ispod Duždeve palate, utisak koji će naći svoju literarnu obradu u pripovesti *Mljetacke tamnice*. I pored napornog puta, Trifković se oduševljava Bolognjom i njenim starim univerzitetskim centrom gde se seća veselo-tužnog Marina Držića, dok Ankona ostavlja na njega loš utisak („deran hotel“, rđava večera, „rovita jaja“) a Fođa se spominje samo zbog menjanja voza.⁴

Bračni par stiže do svoje krajnje mete, u Napulj 27. oktobra gde ostaje puna dva meseca, sve do 24. decembra. O boravku u ovom mediteranskom gradu nalazimo tragove u nekoliko Trifkovićevih pisama koje je poslao u domovinu i u dnevniku koji je Jelisaveta Trifković vodila tokom putovanja. Opšti utisak nije pozitivan: veliki i živahan grad nimalo sličan novosadskoj provinciji, i pored spomenika, muzeja, kraljeve bašte, Herkulanuma i Pompeja otkrivao je putnicima i svoje naličje. Tako Jelisaveta navodi u svojim beleškama: „[...] Mesto na desno a mi na levo u najgori sokak, nađemo jednu kafanu i to takvu prljavost da je čoveku gadno sestiti... Tu se Kosta razljuti i počne grditi što će tu da radi u tom smradu

³ Up. V. Milinčević, *Kosta Trifković — život i delo*, Beograd 1968. O životu K. Trifkovića up. i D. A. Živaljević, *Dramatski spisi Koste Trifkovića*, sveska prva, Beograd 1892, str. 5–24.

⁴ Up. M. Šević, *Prilozi životu i radu Koste Trifkovića*, „LMS“, g. CVI, knj. 334, sv. 3, 1932 str. 243–244.

i gadu⁵. Sem toga, u poslovično sunčanom Napulju Trifkovića je pratila zima i kiša koja je neprestano lila: „15/11 tako su padali cigani (led) da se sve belijo sokak a sutra dan kad smo išli na fruštuk, a na vezuvu⁶ i na drugim bregovima sve se beli sneg“⁷. Preterano skupi hotel „Kavur“, u kome par boravi, Trifković zamjenjuje skromnijim smeštajem u ulici Vicoletto S. Lucia 1, i u prepisci sa svojim savremenincima, deluje razočarano i nezadovoljno. U pismu Jovanu Jovanoviću Zmaju 1. decembra 1874. otvoreno se jada:

Sa mojim zdravljem ne ide na bolje, često nesmem da rekнем, da ide na gore. Klima napuljska nije ni nalik na onu, kakvu sam si ja zamislio. Vreme je jednako kišovito, čas po čas duva ladan vetar, i tek svaki deseti dan ako je toliko lepo, da se čovek može šetati po varoši. Ja dakle većinom sedim u sobi, što sam mogao i u NSadu činiti, ali što nisam morao u NSadu činiti, to je to: da ovdе i po najgorem vremenu moram iz kuće izlaziti, da ručam ili večeram. Ja sam ovoga puta došao do toga uverenja, da je za bolesnika najbolje kod kuće, ili bolesnik mora biti jako bogat, da može i na strani pribaviti sebi sav komoditet i svu negu, koju kod kuće ima, šta više, da može neprestanim zabavama utući težnju za kućom porodicom i svojim. Ta tol'ko sam puta rekao, ako je do umiranja, što da ne provedem poslednje dane među svojim! [...]⁸.

Pomisao na smrt sve više i češće mu se nameće: „Plačem i ja [...], jer se bojim da ću ovdе umreti, jer istinu da kažem, ja se slabo nadam životu. Kašalj ne popušta, a sve sam slabiji i mršaviji. Ja bi tako rado da sam kod kuće, proklinjem onaj čas, kad sam se krenuo za Neapl“, piše tašti 9. decembra 1874⁹. Pod takvim utiskom sastavlja stihove u kojima sažaljeva i sebe i svoju porodicu¹⁰. U vedrijim danima i časovima prevodi francuske novele za časopise „Javor“ i „Žižu“: „Ja prevađam male francuske novelete a nešto imam i svoga [...]¹¹. Ima na umu da za Maticu sastavi zbirku fotografija, litografija i „moleraja“ sa iskopinama (zdanjima, kipovima, reljefima, slikama, pokuštvom i „razne ostale interesantne stvari“) iz Pompeja i Herkulanuma koje bi propratio adekvatnim komentarima. Smatra da bi to bila „kao kakva poučna knjiga [...] za svakog izobraženoga čoveka“¹². Pažljivo i brižno prati kulturne i političke događaje u Novom Sadu, ali i sudbinu časopisa „Javor“, nezadovoljan priložima koji se pojavljuju „podgrejani“, tj. objavljeni nekoliko puta. Kritiku potkrepljuje pozivajući se na Belinija: „Za ime boga ljudi,

⁵ *Dnevnik Jelisavete Trifković*, Rukopis se čuva u Muzeju Vojvodine u Novom Sadu (inv. 8174).

⁶ U tekstu rukopisnog originala malo slovo.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. S --ć., [Milan Savić], *Pismo Koste Trifkovića Jovanu Jovanoviću Zmaju*, „Letopis Matice srpske“ 1910, sv. 1, g. LXXXVI, knj. 272, str. 70.

⁹ M. Šević, *op. cit.*, str. 242.

¹⁰ Up. V. Milinčević, *Kosta Trifković...*, str. 329. Autor donosi podatke o stihovima koji su objavljeni u „Javoru“, datirani u ovom periodu i napisani u Napulju.

¹¹ M. S --ć., *Pismo Koste Trifkovića...*, str. 71.

¹² *Ibidem*.

vi baš očete, da nam ogadite najlepše stvari, kao što ono čovek beži od vergla, kad čuje da svira Normu, premda je Norma jedna od najlepši opera“¹³.

Suprotno planiranom boravku od nekoliko meseci, pošto mu se zdravlje sve više pogoršavalo, prinuđen uz to i nedostatkom novca, u sred početka prave zime, uoči katoličkog Božića napušta Napulj i preko Venecije i Pešte, posle gotovo dvonedeljnog putovanja stiže u Novi Sad. Povratak je značio kraj putovanja ali je simbolično obeležio i kraj kratkog Trifkovićevog života. Na samrtničkoj postelji on je pisao i završio svoj poslednji tekst, pripovetku *Mljetačke tamnice*, tokom januara meseca, neposredno pred smrt, 19. februara 1875.

Gotovo je simbolična činjenica što se oba Trifkovićeva prozna teksta vezana za Italiju, lociraju na početak i na kraj njegovog izuzetno kratkog stvaralačkog perioda: hronološki prvi *Put Trsta* predstavlja ostvarenje mladalačkog sna, dok je drugi istovremeno i poslednji, *Mljetačke tamnice* tematski fokusiran na san i noćnu mòru. *Put Trsta* kao pripovedački pokušaj ostao je u rukopisu gotovo čitav vek posle autorove smrti i objavio ga je tek 1964. Vaso Milinčević¹⁴. On se najautoritativnije bavio ovim srpskim komediografom, mada je i među Trifkovićevim savremenici ali i docnije bilo istraživača koji su ovaj tekst koristili kao osnovu za rekonstrukciju njegovog života i stvaralaštva, citirajući pojedine prvobitne i originalne delove, kao npr. Miša Dimitrijević ili Danilo Živanović, Milan Savić i drugi. Pred-tekst je zapravo dnevnik sa građom za nastanak tekstova *Put Trsta* i drugog dela ovog zajedničkog opusa *Moje putovanje iz Carigrada u Novi Sad*, oba iz žanra autobiografske i putopisne proze. Kada se radi o prvom delu, Milinčević smatra da ovaj putopis u tom konačnom obliku nije nastao odjednom, te da ga odlikuju crte „mladalačke naivnosti i razmetljivosti, ali i prirodne trezvenosti i ukusa“.¹⁵ Preovlađuje vrlo spretno izveden dijalog između naratora koji se može identifikovati sa osamnaestogodišnjim mladićem i četrdesetogodišnje Fjumanke, Fani Milešić, tokom putovanja dilažanskom od Rijeke do Trsta, sa mnogo humornih scena, dosetki i zapažanja koja će biti osnova kasnijih Trifkovićevih komediografskih dela. Ova kratka pripovetka pored mnogih autobiografskih podataka pokazuje neke druge zanimljive karakteristike: pre svega, samosvest autora o sopstevnom nacionalnom identitetu (ponosno govori o svom srpstvu) ali i o identitetu saputnice koja odbija da se identifikuje sa Hrvatima, sa Slovencima i sa Italijanima, ističući svoj „fjumanski“ identitet, koji se tih šezdesetih godina XIX veka osećao kao separatizam i bio vrlo aktuelan: „Netreba nama narodnost. Mi smo fiumani... To je nama dosta!“¹⁶.

Sam tekst, podeljen na tri dela (*Uvod*, *Put Trsta* i *U Trstu*) pokazuje i jezičke osobine koje mogu da se vežu za period nastanka što je objašnjeno uticajima koje je mladi Trifković imao tokom školovanja na stranim jezicima, mađarskom, ne-

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ K. Trifković, *Put Trsta*; objavio iz rukopisa Vaso Milinčević u „Zborniku MS za književnost“ XII, 1964, str. 158–163.

¹⁵ V. Milinčević, *Neobjavljeni putopisi...*, str. 155.

¹⁶ *Ibidem*, str. 161.

mačkom, italijanskom. Naime, jezičke nesigurnosti i rogozobnosti su vrlo brojne u tekstu i mogu da se svedu na ortografske greške (neumem, će mo, neznam, ponda i dr.), gramatička kolebanja (dobro iutru, vami mužkima), dijalekatske uticaje (od smeja, još, ladi i dr.) ali i na veliko prisustvo italijanizama. Ovi poslednji se javljaju u originalnoj italijanskoj formi ili su transkribovani, posrbljeni: tako, Capello alla ungarese, Signora Manzoni, Tenent, nautiker, Sinjor, fiumana, Fiuma, Sior Costantino i dr. Italijanizmi u tekstu doprinose jezičkom koloritu ali i fiksiraju identitet govornika, u ovom slučaju naratora i njegove saputnice. Još jedna neobičnost odlikuje ovaj tekst: Trst iz naslova predstavlja metu putovanja, ali njemu autor ne posvećuje nikakvu pažnju jer cilj nije vezan za posetu gradu nego za tršćansku luku kao ostvarenje mladalačkog sna, tj. ukrcavanje na brod. Stoga se radi o „prividnom putopisu“ koji je to samo po naslovu po originalnoj definiciji Marije Mitrović, ili drugim rečima, o tekstu koji „ne pokriva naslov“.¹⁷

I dok ovde vrvi od elemenata mladalačkog entuzijazma i poleta, pripovetka *Mljetačke tamnice*, odiše sasvim drugačijim tonovima. Pisana je pred samu smrt i objavljena 1875. u dva broja novosadskog časopisa za „zabavu, pouku i književnost“ „Javor“, među čijim osnivačima je bio i sam Trifković, a čiji je urednik bio Ilija Ognjanović¹⁸. U podnaslovu stoji odrednica „uspomene“ koja sa jedne strane ukazuje na autobiografski i dokumentarni karakter teksta, sa druge podrazumeva svođenje računa, refleksiju o prošlosti. Na ovaj način se iskazuje i razlika između Trifkovića komediografa i Trifkovića naratora: dok je prvi okrenut savremenosti koju posmatra sa njene smešne strane kako bi je kritikovao sa dozom blage ironije, onaj drugi, pripovedač je u *Mljetačkim tamnicama* okrenut prošlosti. Ali, to nije nacionalna istorija koja je bila izvor i inspiracija srpske književnosti XIX veka, naročito one proze koja je često bez originalnosti i umetničke vrednosti reprodukovala modele nemačke trivijalne literature, na kojoj se Trifković obrazovao. On nalazi temu u italijanskoj prošlosti koja je — a na Veneciju se to posebno odnosi, — bila frekventan literarni topos srpskog romantizma, mislimo tu na Njegoša, na Ljubomira Nenadovića, na Stjepana Mitrova Ljubišu, Đuru Jakšića. To ipak nije Venecija onih „divota“ i „krasota“, sjaja i bogatstva kojima se Trifković pa i mnogi slovenski putnici divio na svom proputovanju kroz Italiju, nego je to tamna strana njena, tamnice kao deo nevidljive a ipak postojeće prošlosti, koja osvetljava i onu drugu, vidljivu stranu, što Trifković na gotovo njeoševski način objašnjava: „Zar se daje ponjati svetlost bez tmine, mljetačka republika bez tamnica?“ (Trifković, 1875, br. 3 : 70).

Ta „tmina“ je vezana i za istorijski dokumentovanu epizodu, koja se prenosi poput legende, o pedeset petom duždu mletačke republike Marinu Falieru (Marino Falier, 1285–1355). Poticao je iz jedne od najuglednijih mletačkih porodica, bio na najvišim funkcijama kao vojnik i papski izaslanik, a ostao je zapamćen

¹⁷ Cfr. M. Mitrović, *Trst u srpskim putopisima*, u *Knjiga o putopisu*. Zbornik radova, ur. S. Peković, Beograd 2001, str. 327–340, pos. str. 331–332.

¹⁸ K. Trifković, *Mljetačke tamnice* (Uspomene iz Italije), „Javor“, 20. januara 1875, br. 3, stubac 70–75 i 1. februara 1875, br. 4, stubac 103–112.

u istoriji Mletačke republike kao prvi i jedini dužd koji je bio svrgnut i pogubljen. O tom događaju postoje razne verzije: po jednoj, on je — usled nesuglasica i borbe za vlast — stradao kao žrtva zavere protiv plemića, čemu je kao direktan povod poslužila afera sa mladim podanikom i budućim duždem Mikeleom Skenom (Michele Scheno). Zavera je bila otkrivena, zavernici uhapšeni, izvedeni pred sud i osuđeni na smrt. Istu sudbinu je doživio i Marin Falier kome je u sumrak 17. aprila 1355. odrubljena glava na glavnom stepeništu Palate. Mletačka gospoda je sačuvala sećanje na ovaj događaj i u galeriji sa portretima, na mesto smaknutog dužda postavljena je crna draperija sa natpisom: „Hic est locus Marini Fallieri, decapitati pro criminibus“. Prema tim izvorima, dužd je pao kao žrtva mletačke oligarhije koja se na taj način suprotstavila njegovoj nameri da „demokratizuje“ Republiku.

Ovaj događaj je doživio različite umetničke obrade: na tu temu napisali su tragediju Lord Bajron (Lord Byron) 1820. a verzija Kazimira Delavinjea (Casimir Delavigne) izvedena u pariskom Théâtre Italien 1829, poslužila je kao inspiracija Gaetanu Donicetiju (Gaetano Donizetti) za istoimenu lirsku operu (*Marin Falier*, 1835). Sasvim je izvesno da je i Petar Petrović Njegoš poznao ovu priču jer je u svojoj *Bilježnici* zapisao dve varijante o duždevoj pogibiji, jednu istorijsku, drugu ispričanu, ali je zanimljivo što su i Njegoš i Trifković prihvatili onu varijantu koja je po svojoj dramatičnosti bila pogodnija za književnu obradu¹⁹. Taj motiv predstavlja jezgro Draškovog negativnog doživljaja Mletaka čemu je doprinela i činjenica da su tamnice — „pod dvorove đe dužde stojaše“ (*Gorski vijenac*, 1474–1475) što baca kritičko svetlo na moć države koja počiva na zatvoru, dok je tragična sudbina dužda Falijera i njegovo pogubljenje Njegoš iskoristio da pokaže kako u Mlecima, tradicionalnom neprijatelju slovenskih naroda, a crnogorskog posebno, niko, pa ni dužd nije bezbedan²⁰.

Trifković doslovno preuzima u prvom delu pripovetke priču iz venecijanske prošlosti, prilagođavajući je ukusu srpskog čitaoca. Njegov dužd kao borac za prava naroda i njegova tragična smrt je u centru naracije, mlada duždinica je tipični primer ideala vernosti i ljubavi ženske, karakterističan za srpski romantizam, Mikele Skeno je „tamna strana“ i primer prijatelja-izdajnika. U skladu sa ovakvom podelom likova i teme je i crno-bela tehnika romantičarske naracije, sa dosta patosa koji se manifestuje kroz gnušanje, odbijanje i nevericu. Drugi deo je prerada istog motiva uz upotrebu romantičarske tehnike, preko sna i kroz identifikovanje naratorovog ja sa sudbinom romantičarskog junaka. Ovde je sam autor u centru priče: okvir je fiktivni opis raskošnog renesansnog prijema u venecijanskom stilu, u palati Bernardo Nani Močenigo. On služi da se predstavi rekonstrukcija zakulisnih događaja koji su doveli do izdaje i duždevog pogubljenja. Kao svedok se javlja sam narator, biva zatvoren u mletačke tamnice, izveden pred

¹⁹ *Njegoševa bilježnica*, Istorijski institut, Cetinje 1956, 187 (1522–1526).

²⁰ Cfr. N. Nikolić, *Mletačka sablazan*, „Godišnjak Katedre za srpsku književnost sa južno-slovenskim književnostima“, g. I, br. 1, Beograd 2005, str. 147–166, pos. 163.

sud trojice i kao neprijatelj republike, osuđen na smrt. Ipak, smrtni udarac koji je dužda lišio života, usnulog naratora vraća iz noćne more u stvarnost.

Priopetka je sasvim u romantičarskom duhu, sadrži uz to i neke odlike koje je Trifković preuzeo iz pozorišne umetnosti: na prvom mestu, dramatičnost događaja, deskripcija likova i njihova tragična sudbina. Ipak su uočljive i realističke crte naracije koje konkretizuju i objektivizuju junake i radnju u iskustveno realnim okvirima svakodnevice. U ovom slučaju je to Venecija, dvor, sud, tamnica; zatim i nabiranje, hijerarhizovanje elemenata realnosti i vrednovanje koje se saopštava „u kontrastnim (opozitnim) i relativnim opisima i konstatacijama“²¹, u upotrebi dijaloga koji čine veliki deo teksta. Realističko je i postavljanje pitanja krivice i njene dokazivosti/istinitosti, pri čemu je evidentan koncept Tenovog (Tainte) determinizma prema kom čovekovo ponašanje nije posledica njegove slobodne volje i izbora, nego je uslovljeno obrazovanjem, društvenim i socijalnim okolnostima, ukratko nedostatkom slobode. Ovakva koncepcija slobode po Trifkoviću može da se ostvari samo pod određenim uslovima:

[...] Reč beše o ‘republici’. [...], o republici [...], u kojoj bi narod sam upravljao sa svojom sudbom, taj isti narod za koji rekoste da je glup. Neznam jeli glup, ali ako je glup, teško onima koji nisu glupi, pa su ga ipak u gluposti držali, teško velim njima, jer će doći, i mora doći dan, kada će taj glupi narod prosvetiti se sam sobom i onda zaiskati računa od onih koji su ga toliko vekova na najnečovečniji način zatupljivali. To će biti dan slobode, prave slobode (Trifković, 1875, br. 4 : 106).

Po Trifkoviću, narod nije glup, neuk i neotesan. On je samo doveden u situaciju da tako izgleda i to od strane onih društvenih slojeva koji njim vladaju i upravljaju iskorišćavajući svoj privilegovan položaj. Trifković preuzima na sebe ulogu glasnika, vesnika novog doba koje će narodu dati mogućnost da se iskupi. U pripovesti je to nagovešteno referencijalnim suprotstavljenjem Mletačke republike u odnosu na ujedinjenu Italiju. Za razliku od prve koja se zasnivala na obespravljivanju i intrigama, tek je u ujedinjenoj Italiji realizovana autentična sloboda njenih naroda. Dijalog između sudije i spavača/naratora i pripovedača nudi polazišta za šire interpretacije: razgovor o postojanju pravde fiktivni inkvizitor prenosi na naratorovu domovinu, tj. Austro-ugarsku koja uz upotrebu sile vlada narodima koji ugnjeteni sanjaju slobodu:

Zar je pravda u tvojoj zemlji, gde jedan narod oće da uništi tolike ostale? [...] Ludače, da je pravde, nebi oni, i luđi i huđi od tebe nad tobom vladali, već ti nad njima. Pa onda — oćeš republiku, da narod sam sobom upravlja, da je Slobodan. Ludače, [...] dok vi budete rodoljubi a mi izdajice, [...] dok vi budete ludo i sami neznate zašto ginuli, a mi grabili pljen i punili džepove svoje, dotle će vladati sila a ne sloboda (Trifković, 1875, br. 4 : 110–111).

²¹ D. Ivanić, *Geneza realističkog stila u srpskoj književnosti (opšte naznake)*, u: *Zbornik u čast Dragiše Vitoševića*, prir. M. Nedić, Beograd 2005, str. 85. Ivanić smatra da *Mletačke tamnice* mogu da budu i primer putopisne pripovetke, mada se radi o „mešovitom“ žanru. Up. D. Ivanić, *Srpska pripovijetka između romantike i realizma (1865–1875)*, Beograd 1976, pos. str. 278.

Poslednje reči „doćice i mora doći vreme kad će sinuti zlatna zraka božanstvene slobode“ (Trifković, 1875, br. 4: 11) imaju prizvuk obećanja, opomene i nade da će i drugi narodi poput italijanskog, moći da uživaju u blagodetima ujedinjene domovine.

Ovakav neočekivano borbeni finale izrazito romantičarske pripovetke omogućava da se postojećim vrednosnim sudovima o Kosti Trifkoviću dodaju neki novi. Jer to nije više i isključivo površni majstor kratkih formi i ironično laki „komedijant“ koji je na pozornici prikazao ordinarnu, banalnu svakodnevicu. *Mljetačkim tamnicama* Trifković se potvrđuje i kao pripovedač koji je srpskom čitaocu predstavio san o slobodi ostvaren u ujedinjenoj Italiji, zaodenuvši ga u romantičarsku priču o venecijanskom duždu.

Italy, dream and nightmare: an example from Serbian literature

Summary

This paper is an analysis of two works by the dramatist Kosta Trifković (1843–1875). Both are set in Italy and together can be seen as a symbolic frame, as the opening and closing acts in his writing life.

The early work, *Put Trsta* (On the Road to Trieste), written in 1863–1864, describes the fulfilment of one of the writer's childhood dreams, a sea journey that begins with the young Trifković boarding a merchant ship in the port of Trieste.

Mljetačke tamnice (Venetian Prisons, 1875), the symbolic close to Trifković's writing, was published shortly before his death. It is a Romantic travel narrative based on events that occurred in Venice, a city Trifković visited while travelling through Italy in the final year of his life. Venice, glorious and beautiful, a city steeped in history, destination on the Grand Tour and called “the Queen of the Adriatic” by Slavic poets and writers, in Trifković's vision of events that occurred there in the fourteenth century is transformed from dream into nocturnal nightmare. The critical attitude and unflattering portrait of Venice suggests parallels with other southern Slavic Romantic writers (Njegoš, for example) and their negative impressions of the city. The cry that concludes the story is a clear allusion to the courage Venetians showed in their revolt against tyranny. Trifković uses it to glorify national unification, which he saw as the fulfilment of a centuries-old dream, an aspiration shared by Italians and Slavs. By introducing the dream/nightmare and historically verifiable events into an odeporic narrative, Trifković brings the past to bear upon the present and at the same time travels beyond narrow national confines to confront questions of universal import.

Keywords: Kosta Trifković, Italy, biography, travel, romantic literature, history, Trieste, Venice.